
Türkiye’de İkinci Dalga Feminizmin Etkisi ve Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi’nde Gülten Kutal’ın İlk Kadın İstihdamı Makalesi*

Ayten DAVUTOĞLU**

ÖZET

1990’lar Türkiye ikinci dalga feminizminin büyük kazanımlar elde etmeye başladıkları yıllardır. Bu kazanımların başında sosyal politika yazınında kadın sorunlarını ele alan analizlerin yer almaya başlaması gelir. Söz konusu yazılarla birlikte ana-akım sosyal politika cinsiyet gören bir nitelik kazanmaya başlamıştır. Alanda önemli bir kadın akademisyen olarak Gülten Kutal’ın 1992 yılında Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi’ne yazdığı Türkiye’de İstihdamın Yapısında Kadın İşgücü başlıklı makalesi bu yöndeki çabaların bir parçası olarak değerlendirilmelidir.

Anahtar Kelimeler: İkinci dalga feminizm, sosyal politika, Sosyal Siyaset Konferansları, Gülten Kutal.

---

* Makale Geliş Tarihi: 07.01.2017, Makale Kabul Tarihi: 23.11.2017

** Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi

ABSTRACT**The Impact of Second-wave Feminism in Turkey and the First Article on Women Employment by Gülten Kutal in the Conference Journal of Social Policy**

1990s were the years when second-wave feminism began to make serious gains in Turkey. Among these gains were the gender-sensitive analyses that took place in social policy literature. Thanks to these gender-based articles, mainstream social policy literature started to become gender aware. In 1992, Gülten Kutal, who is a prominent women academic in the field, wrote an article named Women Workforce in Turkey's Employment Structure in The Conference Journal of Social Policy which can be evaluated as part of these gender mainstreaming efforts.

Keywords: *Second-wave feminism, social policy, The Conference Journal of Social Policy, Gülten Kutal.*

GİRİŞ

1980 sonrası Türkiye’de ikinci dalga feminizmin başlangıç tarihidir (Sirman, 1989). Ancak sosyal hareketlerin birinci ya da ikinci dalgalar olarak tanımlandığı dönemlerin keskin hatlarla ya da anlık kopuşlarla birbirinden ayrıldığı düşünülmesi yerine; süreklilikler, geçişler ve birikimler bağlamında değerlendirilmesi daha doğrudur. Bu bakış açısıyla, ikinci dalganın hemen öncesinde 1979 yılında Türkiye Sosyal Bilimler Derneği tarafından yayınlanan ve Nermin Abadan-Unat’ın derlediği *Türk Toplumunda Kadın* kitabı Türkiye’de kadınların durumunu çeşitli boyutlarıyla ele alan önemli öncü bir akademik çalışmadır (Toksöz ve Makal, 2012,s. 8). Kitabın öneriler bölümünde yer alan talepler arasında ev kadınları için sosyal güvenlik ve ücret de bulunmaktadır. Sonraki yıllarda ikinci dalga feminizmin yoğun olarak gündeme getireceği ev işleri için ücret talebi, yalnızca o dönem için değil, bugün bile kadın hareketinin ancak 2008 sosyal güvenlik yeniden düzenlemesine yöneltilen eleştiriler bağlamında tartışmaya başladığı radikal bir çözüm önerisidir (Özar, 2012). Bu bakımdan 80’ler sonrasında ikinci dalga için milat kabul edilmesine rağmen, bu dalgayı yaratan kadın hareketinin 1970’lerden itibaren güç biriktirdiği tespitini yapmak gerekir ve Nermin Abadan Unat’ın kitabı da bu bağlamda okunmalıdır.

Feminizmin Türkiye’de ikinci dalgasının başlamasının ilk adımı olarak kimi yazarlara göre, Şirin Tekeli, Gülnur Savran, Günseli İnal, Feraye Tınç, Şule Torun ve Yaprak Zihnioglu’nun, Kadın Çevresi Yayınları için bir araya gelerek, Juliet Mitchell’in *Kadınlık Durumu: En Uzun Devrim* isimli çalışmasını Türkçeye çevirmesi gösterilir (Koç, 2013, s. 193). 1982 Şubat’ında yani 1980 askeri darbesinin Türkiye sosyo-politik iklimini şiddetli bir biçimde etkilediği yıllarda ve dolayısıyla Türkiye’nin tüm siyasi ve sosyal hareketlerinin ağır bir baskı altına alındığı koşullarda, kadın aydınların bu bir araya gelişleri, sözü edilen güç birikimi bakımından çok önemlidir. Gerçekten de Türkiye’de ikinci dalga feminizmin öncüsü olarak kabul edilen kitabın başlığının *Kadınlık Durumu* olması bile, kadınlık durumu meselesinin Türkiye’de 1980’li yılların feminist ideolojinin merkezi gündemini oluşturduğunu göstermesi bakımından çok dikkate değerdir.

Türkiye ikinci dalga feminist hareketi işe sınıf, din, kültürel kimlik, etnik aidiyet ve diğer ayrımları yatay olarak kesen, bunları göz ardı etmeye olanak veren bir kadınlık durumu tarifleriyle başlamıştır. Bu tarif henüz etnik ve dini aidiyetlerin görünürlük kazanmadığı, öte yandan solun vurgu yaptığı sınıf aidiyetlerinin ise ortak ezilmişliği gözden gizlediği ve kadınların durumunu örtbas ettiği düşüncesi etrafında şekillenmiştir (Devecioğlu, 2010). Aynı yıl (1982) düzenlenen Kadın Sorunları Sempozyumu ikinci dalga kadın hareketi tarihinde bir başka ilktir. 1982 yılının Türkiye feminizm tarihi bakımından bir başka önemi daha vardır ki bu; Şirin Tekeli’nin *Kadınlar ve Siyasal Toplumsal Hayat* kitabının basılmasıdır. 1977’de yazılmış bir doçentlik tezi olan Tekeli’nin bu kitabı, kadın sorununu teorik bir biçimde ele almasıyla sosyal politikada yeni bir bakış açısına ve paradigmaya olan ihtiyacı dile getirmektedir. Simone De Beauvoir’e yapılan atıfları içeren bu çalışma ile birlikte dünyadaki feminist bilgi ve eylem birikiminin üzerine, Türkiye’de yaşayan kadınlar da verili düzeni toplumsal cinsiyet perspektifinden sorguladıkları bir politikayı kurmanın adımlarını atmaya başlamışlardır.

80’li yıllardan itibaren ivme kazanan ikinci dalga Türkiye feminist düşünce hareketi, çeviriler, sempozyumlar ve Tekeli’nin tezinde ortaya konan teorik çerçeveye birlikte sosyal politika literatürünü de etkilemeye başlamıştır. Esasında feminist sosyal politikanın öncelikli önerisi toplumsal cinsiyetin dâhil edilerek ana-akımın cinsiyetlendirilmesidir (gender ma-

instreaming) (Orloff A., 2009). Bu önerinin hayata geçebilmesi için sosyal politika disiplininin feminist perspektiften yararlanması gerekmiştir. Ancak tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de ana-akım sosyal politika yazınının cinsiyet gören bir niteliğe kavuşması oldukça yavaş gerçekleşmiştir. Bunun iki temel nedeninden söz edilebilir. İlk neden refah devletine ilişkin araştırmaların sayısal çokluğu ve genişliğidir. Özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası hızla gelişen, refah devletinin eril tüm alanlarının ve kurumlarının analizinin büyük oranda devam etmesi, buna karşın feminist sosyal politika yazınının görece daha az etkili olmasıdır. Disiplinin feminist ideolojiden yeterince faydalanmamış olmasının ikinci ve belki daha önemli nedeninin ise, feminist sosyal politikaya gösterilen direnç olduğu söylenebilir. Dolayısıyla ana-akım ya da geleneksel erkek egemen sosyal politikanın toplumsal cinsiyeti merkeze alan bu yeni paradigmaya direnmesi nedeniyle, Batıda 1970’lere kadar sosyal politika disiplinde bilgi üreten alan olan akademik yazın cinsiyet körü olarak süregelmiştir demek yanlış olmaz (Coffey, 2004). Türkiye sosyal politika yazınının cinsiyete duyarlı bir hale evrilmesi içinse bir yirmi yıl daha beklemek gerekmiştir.

1990’lardan itibaren sosyal politika yazınında cinsiyete duyarlı/cinsiyet gören kadın sorunlarına ilişkin yazılar sayısal varlık bakımından çok yeterli olmamakla birlikte yer almaya başlamıştır. Türkiye’de sosyal politika literatürünün en önemli yayınlarından biri olan *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*’nde de bu değişimin ve dönüşümün izlerini görmek mümkündür. Dergi, Türk sosyal politika geleneğinin kurucu unsurlarından biri olan İstanbul ekolünü temsil eder. Diğer bir ifadeyle, *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi* İstanbul ekolünün sosyal politika ve refah devletine ilişkin görüşlerinin yansıdığı bir mecradır. Tarihsel olarak bakıldığında, Türkiye’de akademiye sosyal politika geleneğinin başlangıcı, 1930’lu yıllara kadar uzanır. Bu geleneğin oluşmasında, Nazi Almanyası’ndan kaçarak Türkiye’ye gelen Gerhard Kessler’in çok önemli bir yeri ve katkısı vardır. Kessler 1930’lu yılların başından itibaren İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi’nde önce sosyoloji, 1936 yılından itibaren içtimaî siyaset dersleri vermiştir. Yetiştirdiği öğrenciler, yaptığı akademik araştırma ve yayınlar ile alanın gelişmesine ciddi katkılarda bulunmuştur. Kessler asistanı olan Orhan Tuna ve Sabahattin Zaim başta olmak üzere Türkiye’de bir sosyal politikacılar kuşağının yetişmesinde önemli rol oynamıştır. *Sosyal Siyaset*

Konferansları Dergisi de bu ekolün yazın ürünü olarak 1948 yılında ilk defa *İçtimai Siyaset Konferansları* adıyla basılmaya başlanmıştır. *Sosyal Siyaset Konferansları* dizini tarandığında, kadın konusuna dair ilk çalışmaya, derginin yayın hayatına başlamasından sadece iki yıl sonra, 1950 yılında yer verilmiştir. Bu henüz üçüncü sayıda Mediha Arol tarafından yazılan “Çalışan Kadınların Durumu” isimli makaledir (Arol 1950). Kadın bir akademisyenin bu yazısı, Türkiye sosyal politika yazınında, kadın erkek eşitsizliğini biyolojik temelli savlar ve doğallaştırma kavramıyla açıklamaya çalışan iddiaları çürüten en erken örnektir. Üstelik Mediha Arol, kadın erkek eşitsizliğinin nedenlerinin iktisadi olduğunu savunmakta ve eşitsizlik-üretim ilişkileri bağlantısına dikkat çekmektedir. Dergide 1950 yılında bu içerikte bir makale yayınlanmış olması çok değerlidir. Ne var ki Arol’un bu makalesi çok uzun yıllar boyunca kadınlık durumunun ve cinsiyet eşitsizliğinin iktisadi boyutlarının tahlil edildiği tek makale olarak kalacaktır.

Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi’nin 1969’da basılan ellinci sayısında derginin yirmi yıllık geçmişinde yayımlanan makalelerin konulara göre istatistiksel dağılımları yer almaktadır. Konuların dağılımına bakıldığında, 197 konudan 46’sının sendikacılık, 27’sinin işçi ve işveren ilişkileri ve 21’inin de işgücü devrine ait olduğu görülmektedir (Tuna, 1969). Bu dağılım, ana-akım sosyal politika yazının cinsiyet görmeyen karakterini teyit etmektedir. Esasında, işçi-işveren münasebetleri ve sendikal meselelerin, sosyal politikada İstanbul ekolünün kurucu isimlerinin yazılarında merkez konuları oluşturması şaşırtıcı ve olağandışı değildir. Çünkü Türkiye’de sosyal politika, endüstri ilişkileri ve çalışma yaşamı merkezli bir gelişim çizgisi izlemiştir. Üstelik bu durum Türkiye’ye özgü de değildir. Bu tarihsel gelişim çizgisi sebebiyle, tıpkı Kıta Avrupa’sı ve Yeni Dünya’da olduğu gibi, Türkiye’de de kadın ve kadın sorunları sosyal politikanın ana konularını oluştur(a)mamıştır.

Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi’nde Mediha Arol’un (1950) makalesinin ardından, kadın sorunlarının yeniden gündeme gelmesine dek geçen sürede, otuz dört yıllık bir ‘cinsiyet körlüğü dönemi’ diyebileceğimiz bir dönem yaşanmıştır. Öyle ki dergi dizininde 1984 yılına kadar, toplumsal cinsiyet eşitsizlerini konu eden bir başka yazıya rastlanılmamaktadır. Bu uzun körlük ve sessizlik, aslında kadın hareketinin Türkiye’deki etkinliği,

daha doğrusu etkisizliği ile ilişkilidir. Bu dönem aynı zamanda Şirin Tekeli tarafından Cumhuriyetin kuruluşundan sonra 1930'lardan 1980'lere dek Türkiye feminizminin 'çorak yılları' olarak da nitelendirilmektedir (Tekeli, 1998). Bu cinsiyet körlüğü söz konusu çorak yılların sosyal politika yazınına bir yansıması olarak da düşünülebilir.

1. 1980'ler: Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi'nde Kadın Sorunlarına İlişkin Erken Dönem Yazılar

İkinci dalga feminizmin etkileri *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*'nde 1984 yılından itibaren görülmeye başlanmıştır. Rene Dumont'ın yazdığı, orijinal eserde adı Development- and Mounting Famine: A Role Jan Women olan makale Nusret Ekin tarafından çevrilmiştir. *Gelişme ve Artan Kıtık: Kadınların Rolü ne Olmalı?* başlıklı bir çeviri makale olarak derginin otuz üçüncü sayısına girerek sosyal politika literatüründeki yerini almıştır (Ekin,1984). Bu makale *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi* kapsamı dahilindeki sosyal politika yazınında, 80'ler sonrası yayımlanan ve kadın sorununu ele alan ilk yazılardan olması bakımından yakından incelenmelidir. Öncelikle Nusret Ekin'in Türkçe literatüre kazandırmak amacıyla, gelişme /kalkınma ve kadın konusunu inceleyen bir yazıyı çevirmeyi seçmiş olması, dönemin kadın hareketlerinin artan görünürlüğü ve etkisinden bağımsız değerlendirilmemelidir. Ülkelerinin gelişmişliğinde ve özellikle tarımsal kalkınmasında kadınların yeri ve üstlendiği sorumlulukları ele alan bir yazının, sendikal ilişkiler ve iş hukuku gibi ana-akım sosyal politikanın baskın konuları arasında kendisine yer bulmuş olması da feminist düşüncenin gündem oluşturmaya yönelik çabaları ve etkisi bağlamında değerlendirilmelidir. Ne var ki bu çeviri makalenin kadın sorunlarını gündeme getirmesi bakımından, özgün eserden kaynaklandığı düşünülen, bazı eksiklikleri bulunmaktadır. Her şeyden önce Nusret Ekin'in çevirmeyi seçtiği makale, oldukça karmaşık bir bilinç akışının ürünü gibi görünmektedir. Yazının giriş bölümünde, kadınların analık rolleri nedeniyle nüfus patlamasından sorumlu oldukları tespiti yer almaktadır ve bu tespitin ardından tarımsal üretim yetersizliğinden israfa kadar bir dizi konuda kadınların rolüne dikkat çekilmektedir. Hatta bu olumsuzlukların giderilmesinde kadınların siyasi sorumluluklarından bile söz edilmektedir. Makalenin devamında, kadınların eğitim düzeylerinin artmasıyla nüfus kontrolü sağlamaları arasındaki ilişkiye değinil-

dikten sonra, onları eve bağlayan bağlardan kurtulmaları gerektiği iddia edilmektedir (Ekin,1984, s.332). Ancak yazıda bu bağların neler olduğu ve bu kurtuluşun nasıl gerçekleşeceğine dair herhangi bir öneriye rastlanmamaktadır. Makalenin kadına tek taraflı olarak yüklediği sorumluluklar “yeniden üretim konusunda kendi kendini sınırlandırma unsuru olarak kadın” başlığı altında eğitim yoluyla kadınların nüfus planlamasına katkıda bulunmaları gerektiği vurgusu sıklıkla yer almaktadır. Sonuç olarak, bir çeviri makale olmakla birlikte, kadın hakları ve kadınların rolleri konusunda erken dönem yazılardan biri olan bu makalenin; kadın ve gelişmişlik tartışmaları yürütme iddiasına rağmen, toplumsal cinsiyet ve cinsiyet eşitsizliklerine dair geliştirilen teorik yaklaşım ve kavramlardan uzak olduğunu söyleyebiliriz. Zaten özgün makalenin kendi içinde bir bütünlük sergilemeyen niteliği nedeniyle, ikinci dalga feminist teorilerin, yaklaşım ve önerilerini benimsemesini beklemek neredeyse imkânsızdır. Ancak ana-akım sosyal politika literatüründe kadın sorunlarının bütünlükten uzak, parçalı ve eril çerçeveye sıkışmış bu hali, 1990’larla birlikte hızla değişmeye başlayacaktır.

2. 1990’lar: Sosyal Politika Yazınına Cinsiyetlendirme Çabaları ve Gülten Kutsal

90’lar Türkiye ikinci dalga feminizminin büyük kazanımlar elde etmeye başladıkları yıllardır. Bu kazanımlardan bazıları kurumsallaşma yönünde atılan adımlardır. Bu bağlamda 1990 da hem Kadın Eserleri Kütüphanesi’nin hem de Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü’nün (25.10.1990) kurulmuş olması çok önemlidir. 90’ların başından itibaren pek çok alanda kurumsallaşma adımları ivme kazanmış olup, yine aynı yıl İstanbul Üniversitesi’nde Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi, kurucuları Necla Arat, Türkan Saylan ve Aysel Çelikel’in çabalarıyla kurumsal bir kimlikle hayata geçirilmiştir. 1993-1994’te ise yine aynı kurum çatısı altında, Kadın Araştırmaları Yüksek Lisans Programı başlatılmıştır. Tüm bu çabalarla birlikte, 1990’ların feminist teorisi, sosyal politika alanında politik ve akademik dile, cinsiyetçilik, erkek egemenliği, aile içi şiddet, ev emeği, patriarka, kadınlık ve kadın bakış açısı gibi kavramları yerleştirmeye başlamıştır (Koç, 2013, s.193). Bu bağlamda, ikinci dalga feminist düşüncesi, özellikle sosyal politika reformu talepleri ile doğrudan sosyal politika alanında kadın haklarını tartışmaya açmıştır.

Bu da sosyal politika literatüründe ve çalışmalarında özel alanın ve yeniden üretimin tartışmaya açılması ve kategorilerin genişletilmesi demektir (Weeks 2014). Sosyal politikaya dair sözü edilen feminist bakış açısı, hem özel ve kamusal alan arasındaki kesişimlerin altını çizmekle, sosyal politikanın yeni bir çerçeveye yerleştirilmesinde önemli rol oynamıştır. Hem de ana-akım konuların cinsiyet perspektifinden yeniden değerlendirilmesini sağlamıştır. Bu kategorilerin genişletilmesi talebi ve çerçeve değişikliği geçmişte marjinal ve perifer/çevre görülen konu ve taleplerin merkeze yerleşmeye başlaması demektir. Bu bir alan açmadır. En önemlisi de feminist sosyal politikanın etkisiyle ve itici gücüyle yaratılan yeni bir paradigma değişikliği talebinin güçlü bir biçimde dile getirilmesidir. Bu talep, sosyal politika bakımından çok ciddi bir dönüşümün de zorlayıcı dinamiği olarak işlev görmüştür. Bunun yansımalarını uluslararası metinlerde de takip edebilmek mümkündür. Sözgelimi 1993 yılında Ankara'da Birleşmiş Milletler CEDAW komitesine sunulmak üzere hazırlanan İkinci ve Üçüncü Birleştirilmiş Periyodik Türkiye Raporu'nda o yıllarda kadın ve sosyal politika sorunlarına dair şu satırlar yer almaktadır:

“Türkiye’de kadınların işgücüne katılımı, gerek kendileri gerekse aile ve toplumsal kalkınma için önemli olduğu kabul edilmekle birlikte düşüktür ve yıllara göre sürekli bir azalma göstermektedir.... Kentli kadın işsizliği oranının yüksekliği ve sürekliliği, kent nüfusu hızla artan Türkiye’de kadın ve istihdam ilişkilerinin gözden geçirilmesi gereğini de ortaya koymaktadır. Vasıflı işgücü gerektiren hizmet sektörünün kadın işgücünün en çok istihdam edildiği ikinci sektör haline gelmesinde kentli kadın işgücünün niteliğinin ortaya çıkarılmasına yönelik çabaların gerekliliği de belirmektedir. ...Bu nedenle Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü kadın istihdamının geliştirilmesi konulu projenin yürütücülüğünü üstlenmiştir (Bkz. Madde 11). Kırsal kadın nüfusu da istihdam koşulları içinde sorunlu bir diğer alanı oluşturmakta, ülkemizde istihdam edilen kadınların %74.8’i tarım kesiminde çalışmakta olup, %88.3’ü sosyal güvenceden yoksun ücretsiz aile işçisi konumundadır ” (TBMM, 1993).

1993 tarihli Meclis raporunda yer alan kadının istihdama katılımında yaşanan engeller ve sosyal güvenlik erişimine olan kısıtlarla ilgili tartışmalara paralel olarak, *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*'nin, 1990'lı yıllardan itibaren kadın başlığı altındaki makalelerde artış görülmeye

başlanmıştır. Denilebilir ki, Türkiye’de cinsiyet gören feminist sosyal politika analizleri, 90’ların başından itibaren kadının işgücüne katılımı ve istihdam piyasasındaki yeri konulu çalışmalarla başlamış ve genişleyerek sosyal politika yazınında giderek artan oranda yer almaya başlamıştır. Bu durum öncelikle Türkiye’nin taraf olduğu uluslararası süreçler açısından, devletin toplumsal cinsiyet eşitliğine ilişkin yükümlülükleriyle paraleldir. Türkiye’nin Avrupa Birliği üyelik müzakereleri çerçevesinde ve CEDAW Komitesi gözden geçirme süreçlerinde, 1990’lı yıllardan itibaren, toplumsal cinsiyet eşitliği göstergelerine ilişkin raporlar hazırlamak ve dış gözlemciler önünde hesap vermek zorunda kalması, istihdamdaki cinsiyet eşitsizliğinin en yoğun yaşandığı alan olarak ön plana çıkmasını sağlamıştır (İlkkaracan, 2012). Tam da 1990’ların bu bağlamına çok uygun olarak, *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi’nde ilk kadın istihdamı yazısını yazan kadın akademisyen Gülten Kutsal’dır. Bu nedenle 1992 tarihli Türkiye’de İstihdamın Yapısında Kadın İşgücü* başlıklı makalesi detaylı bir incelemeyi hak etmektedir. Bu makalesinde Gülten Kutsal, kadınların istihdama katılımlarıyla ilgili olarak, 1985 yılı hanehalkı işgücü anketi verileriyle niceliksel bir analiz yöntemi kullanarak geniş kapsamlı bir değerlendirme yapmıştır.

Gülten Kutsal henüz kadın istihdamının Türkiye’de yeni tartışılmaya başlandığı yıllarda kaleme aldığı makalenin en başında, ‘iktisaden faal olmayan kadın nüfusunun incelenmesi ve kadınların çalışma hayatına girerken karşılaştıkları sorunların ortaya konulması’ cümlesiyle yazısının amacını ortaya koymaktadır. Bir makalenin çıkış noktası, yazarın önceliklediği konuları ve “derdinin” ne olduğunu göstermesi bakımından çok önemlidir. Dolayısıyla Gülten Kutsal’ın, detaylı bir istatistiksel veri analizi yaptığı çalışmasının asıl gayesinin, kadın ve çalışma yaşamı bağlantısını, eşitsizliklerin de altını çizerek biçimde, açıkça gözler önüne sermek olduğunu söyleyebiliriz. Bu bakımdan Gülten Kutsal’ın *Türkiye’de İstihdamın Yapısında Kadın İşgücü* makalesi, gerek başlığı, gerekse içeriği bakımından, İstanbul sosyal politika ekolünün en önemli yayın organı olan *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi’nde* ikinci dalga feminizmin yukarıda sözü edilen paradigma değişikliğinin yansıdığı ilk yazıdır.

Esasında gerek Kutsal’ın 1992’de yaptığı tahliller, gerekse yukarıda sözü edilen 1993’te hazırlanan raporda yer alan kadın istihdamına dair tes-

pitler, geçmişten bakarak bugünü anlamamızda çok önemlidir. 2000’li yılların ilk on yıllını geride bıraktığımız zaman diliminde, Türkiye’de kadın istihdamında yaşanan sorunların geçmişle karşılaştırılması nelerin değiştiği ya da aynı kaldığını göstermesi bakımından bir tür çıpa işlevi görebilir. Ne yazık ki, Gülten Kutsal’ın Türkiye’de 90’larda kadın istihdamının görünümüne dair yazdıkları ile bu kez 2013 yılında TBMM tarafından yayımlanan kadın istihdamı konulu bir rapor karşılaştırıldığında, karşımıza çıkan manzara iyimserlikten çok uzaktır.

Örneğin, 1992 yılında sosyal politika veri setini oluşturan istatistiklere, cinsiyet perspektifi ile yaklaşan Kutsal, kentleşme ile kadınların ücretli işgücüne katılımları arasındaki ters korelasyonu şöyle ifade etmektedir:

*“Özet olarak bir işte çalışan erkek nüfusun oranının ekonomik ve sosyal bakımdan gelişmiş bölgelerde yüksek olduğu, daha az gelişmiş bölgelere doğru gidildikçe düştüğü, bir işte çalışan kadınlar açısından bu derece kesin bir eğilim tespit etmenin mümkün olmadığı, **ancak yerleşim yerlerinin büyüklüğü ile bir işte çalışan kadınlar arasında ters bir ilişki kurulabileceği belirtilebilir**”* (Kutsal,1992:49,51). (Vurgu tarafıma aittir). Benzer şekilde kadın istihdamına ilişkin olarak 2000’li yıllarda yaşanan sorunların ele alındığı TBMM Raporu’nda da kentleşmeyle beraber kadınların işgücüne katılımlarının düştüğü tespiti yer almaktadır (TBMM,2013).

“Kentteki kadın nüfusunda görülen artışın aynı oranda istihdama yansımamasının temelinde yatan birçok faktör bulunmaktadır. Kırsalda sahip olunan tarım arazisinin aile üyelerinin ortak emeği ile işlendiği ortamların terk edilerek kente göç edildiği koşullarda, ailenin erkek üyeleri, kentlerde yaygın olarak enformel sektörlerde ve özellikle de işportacılık ve inşaat gibi alanlarda iş bulabilmişlerdir. Bunun karşısında yeterli eğitimi alamamış, çoğu zaman okuma-yazma bile bilmeyen ve işgücü piyasasının talep ettiği vasıflara sahip olamayan, ev işleri ile çocuk-yaşlı bakımı sorumluluğunu üstlenmesi beklenen kadınlar, işgücünden uzaklaşmış, ev içerisine hapsolmuşlardır”(TBMM,2013).

Dolayısıyla kentleşmeyle beraber ortaya çıkan kadın istihdamındaki azalma, bir sosyal politika sorunu olarak bu makalede tespit edilmiş ve erken dönemde literatürdeki yerini alması sağlanmıştır. İzleyen yıllarda kronik bir sorun olarak devam edecek bu meselenin tüm cinsiyet eşitsizliği boyutlarını da içerecek çok sayıda araştırma yapılmıştır.

Gülten Kutsal’ın altını çizdiği bir diğer olgu, kadınların görünmeyen emeğidir. Kadınların istihdam rakamlarını analiz ederken ücretsiz aile işçisi olmanın çok büyük oranda kadına özgü olduğunu, henüz 1992’ de bir sorun alanı olarak yine bir kadın akademisyen tespit etmiştir.

“Türkiye’de ücretsiz aile statüsünde çalışanlar 5180728 kişi olup, bunlar tüm istihdam edilenlerin % 32.05’i oranındadır. Bu statüde çalışanların 1506 995’i (% 29.08) erkek, 3673733’ü (% 70.91) kadındır. Ücretsiz aile işçisi statüsündeki kadınlar tüm istihdam edilen kadınların % 75.26’sı oranındadır. Şu halde istihdam edilen kadınların 3/4 ünden fazlası ücretsiz aile yardımcısıdır ”(Kutsal,1992, s.55).Üstelik Gülten Hoca, bu tespiti bir adım daha ileri götürerek kadınların ücretsiz aile işçisi olmalarının doğurduğu hak kayıplarına da dikkat çekmiştir. Ücretsiz aile işçisi konumundaki kadınların sosyal güvenlik hakkından yoksun olmalarına dikkat çekmiş ve buna bir sosyal politika sorunu olarak yazısında yer vermiştir.

“Varılan bu sonuçlar Türkiye’de istihdam edilen kadınların % 75’inin koruyucu iş hukuku mevzuatının dışında kaldığını ve bunların aynı zamanda sosyal güvenlik kurumlarının kapsamı dışında bulunduğunu göstermektedir. Zira bunları kendilerini istihdam edenlere karşı koruyacak bir yasa olmadığı gibi, bunların sosyal güvenlik şemsiyesi altına girmelerini zorunlu kılan bir yasal düzenleme de yoktur. Gerçi ücretsiz aile işçileri aile reisi ile birlikte ailenin gelirinden yararlanmaktadır. **Ancak kabul etmek gerekir ki bu yararlanma aile reisinin tanıdığı imkânlar çerçevesindedir.** Tarımda kendi hesabına bağımsız çalışanları sınırlı da olsa sosyal güvenliğe kavuşturan yasal düzenlemeler, ücretsiz aile işçileri için bir zorunluk getirmiş değildir” (Kutsal, 1992, s.56). (Vurgu tarafıma aittir).

Henüz o yıllarda Türk Medeni Kanunu’nda “aile reisi kocadır” ibaresinin yer alması hasebiyle, aile reisinin erkek olduğunu varsayan Gülten Kutsal, kadınların ekonomik kaynaklara erişim ve kullanım kısıtlarının, kadınlar aleyhine aile içindeki yarattığı eşitsizliklere gönderme yapmaktadır. Söz konusu hak kayıpları arasında, kadınların ücretsiz aile işçisi statülerinden kaynaklanan emekliliğe ilişkin sosyal haklardan faydalanamamaları da vardır. Kutsal, “özellikle meslekteki mevkiye göre dağılımında “ücretsiz aile işçisi” statüsünde çalışan kadınların yüksek oranlara vardığı bölgelerde kadınların emekli statüsü içinde sosyal güvenlik sisteminde yer almadıkları görülmektedir”(Kutsal,1992, s.60) ifadesini kullanarak;

kadınların cinsiyete dayalı işbölümünden kaynaklanan rolleri nedeniyle yaşadıkları kayıpların başında gelen ilerleyen yaşlarında sosyal güvence ve ekonomik özgürlük yoksunluğunun altını çizmektedir.

2013 tarihli Meclis raporu da aynı sorun alanlarına dikkat çekmektedir.

“2010 yılı verilerine göre ücretli kadın istihdamında görülen artışa rağmen kadınların halen önemli bir kısmının ücretsiz aile işçisi olarak istihdamda yer aldığı görülmektedir. Özellikle ücretsiz aile işçiliğinde kadının ekonomik özgürlüğünden söz etmek mümkün olamamakta, kadın ekonomik faaliyetin içinde yer almakla birlikte, büyük ölçüde bir gelir elde edememektedir... (TBMM, 2013).Ekonominin yapısında ve hacmindeki büyük değişimlere rağmen, Gülten Kutal’ın 1992 yılında kadın istihdamına ilişkin yaptığı tespitler ile vasıfsızlık, ücretsiz aile işçiliği, kayıt dışılık ve güvencesizlik gibi konular etrafında 2013 tarihli TBMM raporu arasında hala büyük oranda benzerlikler olduğu görülecektir.

Kutal, yalnızca istihdamın cinsiyetler arasındaki niceliksel farklılıklarına değinmekle kalmamış, aynı zamanda daha derinlikli bir bakış açısıyla, işyerinde cinsiyete dayalı ayrımcılıktan da söz etmiştir. Burada özellikle Kutal’ın akademik camiada yani beyaz yakalı ve yüksek eğitimli entelektüel emeğin terfi, atama gibi mesleki ilerlemesi söz konusu olduğunda yaşanan cinsiyet ayrımcılığına dikkat çekmesi önemlidir. Kanımızca, Gülten Hoca, bir bakıma henüz o yıllarda kavramsal olarak kullanımda olmayan ve kadınlar aleyhine sistematik olarak dezavantajlı durumlar yaratan görünmez ‘cam tavan’ uygulamasının erken dönem tarifini yapmıştır.

“İstihdamın yapısında kadın işgücünün yerinin belirlenmesinde dikkate alınması gereken özelliklerden biri de, hangi işkolunda çalışırlarsa çalışsınlar hangi işte çalıştıklarıdır. Kişinin istihdam edildiği işin gördüğü eğitimle yakından ilgili olduğuna şüphe yoktur. Ancak çalışan kadınların en önemli sorunlarından birinin de meslekte yükselmelerinin aynı vasıftaki erkeklere göre daha güç olmasıdır. Genelde kadınların becerilerine güvensizlik yoktur, hemen her alanda erkeklerle aynı derecede başarılı olacakları kabul edilirse de sıra meslekte ilerlemeye gelince tercihler genellikle erkekler lehine sonuçlanır ve bazı yüksek yönetim kademelerine tayin söz konusu olduğunda bu makamlara nedense kadınlardan çok erkekler lâıyk görülür”(Kutal,1992:53).

Gülten Kutsal’ın iktisaden faal olmayan kadın işgücü için makalesinde kullandığı alt başlık “ev kadınları”dır. Ancak bu bölümün giriş cümlesinde yer alan bir ifade Hoca’nın mevcut kategorilere nasıl eleştirel yaklaştığını göstermesi bakımından çok önemlidir.

“İktisaden faal olmayanlar içinde en büyük grup, ***günün hemen her saatinde faal olmalarına rağmen***, gelir sağlama amacıyla faaliyet göstermeyen ev kadınlarıdır. 1985 yılı Ekim ayında yapılan Hanehalkı İşgücü Anketi sonuçlarına göre 9.351.027 kadın “ev kadını” olduğunu beyan etmiştir” (Kutsal, 1992, s.57). (Vurgu tarafıma aittir). Gülten Kutsal, bu ifadeyi iki virgül arasında bir arasöz olarak kullanmıştır. Aslında bu tek bir arasözle dahi, ana-akım sosyal politikanın genel olarak, ev kadınlarının ücretsiz emeğini görmezden gelen yaklaşımına katılmadığını göstermiş ve ‘rağmen’ diyerek kadınların ev içi ücretsiz emeğini vurgulamıştır.

Türkiye’de İstihdamın Yapısında Kadın İşgücü başlıklı makalede temel olarak kullanılan hanehalkı işgücü anketi dışında yer alan, bir başka referans kaynağı TUSİAD’ın 1988 tarihli raporudur. Kanımızca bir kadın akademisyen olarak cinsiyet duyarlılığının bir göstergesi olarak, Gülten Hoca bu raporu ataerkil mentalitenin yol açtığı kadın sorunlarını vurgulamak üzere seçici bir biçimde kullanmıştır. İşsizlikle ilgili analizler ve kadınların emek arzı ilişkisini konu aldığı bölümde, ilgili TUSİAD raporunda yer alan verileri kullanarak, kadınların % 24.4’ünün “eşi veya babası izin vermediği” için çalışamadıkları alıntısına yer vermiştir (Kutsal,1992, s.599). Bu seçici alıntı kadın istihdamı ile patriarka arasındaki ilişkiselliğe yapılan gönderme bakımından değerlidir.

Yine makalenin odak noktası kadın istihdamı olmasına rağmen, Gülten Kutsal Hoca, iktisaden faal olmayan nüfusu incelediği bölümde, eğitimde cinsiyet eşitsizliğine dikkat çekmiştir. “Türkiye’de nüfusun cinsiyete göre dağılımında bir denge varlığına karşın, her büyüklükteki yerleşim yerlerinde kız öğrencilerin oranının % 40’ın altında kalması (kentsel yerlerde dahil % 39.47) eğitimde erkek çocuklara öncelik verildiğini göstermektedir. Nitekim ekonomik ve sosyal bakımdan farklı gelişme seviyesindeki bölgelerde öğrencilerin cinsiyete göre dağılımı incelendiğinde bu durum daha açık bir biçimde görülmektedir” (Kutsal, 1992:59).

SONUÇ

Sonuç olarak bütünlüklü bir perspektifle, Gülten Kutsal'ın *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*'nde 1992 yılında yayınladığı makalesinde gündeme getirdiği sorun alanlarına bakıldığında bunların, ikinci dalga feminist sosyal politika gündemi ve talepleri ile doğrudan örtüştüğü görülmektedir. Gerçekten de gerek kadınların ücretli işe katılımlarının önündeki engeller, gerekse ücretli işte çalışan kadınların maruz kaldıkları ayrımcılıklar, bugün de kadın ve sosyal politikanın gündemini oluşturan sorunların başında gelmektedir. Hiç kuşku yok ki, sosyal politikanın bu önemli kadın akademisyeninin literatürde öncü bir rol üstlenerek, kadın istihdamına dair eşitsizlikleri istatistiklerle gözler önüne sermesi, sonraki yıllarda bu sorunun farklı çalışmalarla daha da derinlemesine konu edilmesini sağlamıştır. Sorunları verilerle işaret ve teşhis eden bu yazı, kendisinden sonra alanda çalışma yapacak diğer akademisyenlerin nerelere odaklanmaları gerektiğine dair bir yol gösterici yazı niteliğindedir. Bir yönüyle de sosyal politikada kadın sorunlarının merkeze yerleşmesini sağlayan önemli bir katkı olarak düşünülebilir. Bu nedenle retrospektif bir bakışla, Gülten Kutsal Hocamızın bu makalesinin, ikinci dalga feminizmin sosyal politika yazınının cinsiyetlendirilmesi yönündeki çabalarının bir parçası olarak değerlendirilmesi gerekir.

KAYNAKÇA

- Arol, Mediha (1950). “Çalışan Kadınların Durumu”. Kitap 3. *Sosyal Siyaset Konferansları*.
- Coffey, Amanda J. (2004). *Reconceptualizing Social Policy*. Berkshire: McGraw-Hill Professional Publishing.
- Ekin, Nusret (1984). “Gelişme ve Artan Kıtık. Kadınların Durumu Ne Olmalıdır?” *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, Sayı 33, s. 329-336.
- Devecioğlu, Ayşegül (2010). “Türkiye’de Feminist Hareketin Son Otuz Yılı, Avrupa Feminist Buluşması”. /bianet.org. İstanbul.
- İlkkaracan, İpek (2012). “Feminist Politik İktisat ve Kurumsal İktisat Çerçevesinde Türkiye’de Kadın İstihdam Sorununa Farklı Bir Yaklaşım”. *Geçmişten Günümüze Türkiye’de Kadın Emeği*. Eds.Ahmet Makal ve Gülay Toksöz, Ankara, Ankara Üniversitesi Yayınevi,s. 201-219.
- Koç, Handan (2013). “Feminizmin Yeni Yüzyılı İçin Geriye Bir Bakış”. *21. Yüzyıl Feminizmine Doğru Neoliberalizmin Ötesinde Bir Kadın Hareketi İçin Tartışmalar*, Ed.Aynur Özügürlü, Ankara,Notabene Yayınları, s.193-213.
- Kutal, Gülten (1992). Türkiye’de İstihdamın Yapısında Kadın İşgücü. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, Sayı:37-28,45-61.
- Makal, Ahmet ve Toksöz Gülay (2012). *Geçmişten Günümüze Kadın Emeği*. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınevi,Sunuş,s.7-17.
- Orloff, Ann S. (2009). “Gendering the Comparative Analysis of Welfare States: An Unfinished Agenda.” *Sociological Theory*. 27. 317-343.
- Özar, Şemsa (2012). “Türkiye’de 1980 Sonrası Dönemde Kadın Emeği ve İstihdamı Politikaları ,Kadın Hareketi. Sendikalar,Devlet ve İşveren Kuruluşları”, *Geçmişten Günümüze Türkiye’de Kadın Emeği*, Eds.Ahmet Makal ve Gülay Toksöz, Ankara, Ankara Üniversitesi Yayınevi, s.266-304.
- Sirman, Nükhet (1989), Turkish Feminism: A Short History, (<http://www.wluml.org/node/260>.)

- Tekeli, Şirin (1998). *“Birinci ve İkinci Dalga Feminist Hareketlerin Karşılaştırmalı İncelemesi Üzerine Bir Deneme”*. 75 Yılda Kadınlar ve Erkekler, İstanbul. Tarih Vakfı Yayınları.
- Tuna, Orhan (1969). *“Sosyal Siyaset Konferanslarının Yirminci Yılı”*. *Sosyal Siyaset Konferansları*. 1-8.
- Weeks, Kathi (2014). *Çalışma Sorunu Feminizm Marksizm, Çalışma Karşıtı Politika ve Çalışma Sonrası Tahayyüller*. İstanbul. Ayrıntı.
- TBMM (2013). *Her Alandaki Kadın İstihdamının Artırılması Ve Çözüm Önerileri Komisyon Raporu*. Ankara: TBMM. Erişim tarihi:05.04.2015.
- TBMM (1993).CEDAW Komitesine Verilen Ülke Raporu Metni https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/kefe/belge/uluslararası_belgeler/ayrimcilik/CEDAW/ulke_raporlari/CEDAW%20Komitesi'ne%20verilen%20T%3%9CRK%C4%B0YE%20RAPORU%202%20ve%203.%20d%C3%B6nem.pdf (TBMM 1993) Erişim tarihi:06.07.2014.